

УДК 373.3.016:028]:159.942

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.23>

Ірина СУХОПАРА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0001-6330-7825

Бібліографічний опис статті: Сухопара, І. (2022). Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.23>

ЗБАГАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Орієнтація освітнього процесу на гармонічне поєднання раціонально-сміслової та емоційно-вольової сфер здобувачів освіти спонукає педагога до посилення емоційно-ціннісного компоненту навчання, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів, що визначено завданням вивчення мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі.

Метою дослідження є теоретичний аналіз і висвітлення практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання.

Було використано такі методи, як аналіз філософських, психолого-педагогічних наукових джерел для з'ясування сутності понять, систематизація та узагальнення даних з метою виявлення стану досліджуваної проблеми.

Проаналізовано дефініції основних понять «досвід», «емоційний досвід», «чуттєвий досвід», «емоційно-чуттєвий досвід». Подано розуміння поняття «емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів» як сукупності уявлень, знань, умінь, навичок в емоційній сфері, які набуті в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом, що визначають систему ставлень і цінностей людини. Представлено функції емоційно-чуттєвого досвіду: ціннісно-орієнтовна, емоційна, мотиваційна, оцінна, розвиваюча, комунікативна. Визначено змістові компоненти емоційно-чуттєвого досвіду, особливості його збагачення в молодшому шкільному віці. Окреслено основні вміння учнів 3-4 класів з вивчення мовно-літературної освітньої галузі, які стосуються збагачення емоційно-чуттєвого досвіду на уроках літературного читання відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Запропоновано способи збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання, напрями роботи з художнім твором.

Зроблено висновок про значний потенціал уроків літературного читання, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів.

Ключові слова: досвід, емоційно-чуттєвий досвід, емоції, почуття, цінності, уроки літературного читання, молодші школярі.

Iryna SUKHOPARA

Ph.D. in Pedagogic Sciences, Senior Lecturer at the Department of Elementary Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudryavsky str., 18/2, Kyiv, Ukraine, 04053

To cite this article: Sukhopara, I. (2022). Zastosuvannia metodiv i pryiomiv krytychnoho myslennia v protsesi vyvchennia movno-literaturnoi osvitnoi haluzi NUSH [Enrichment of emotional and sensual experience of junior schoolchildren in literary reading lessons]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.23>

ENRICHMENT OF EMOTIONAL AND SENSUAL EXPERIENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN LITERARY READING LESSONS

The orientation of the educational process on the harmonious combination of rational-semantic and emotional-volitional spheres of students encourages teachers to strengthen the emotional and value component of learning, enrich the emotional and sensory experience of primary school pupils.

The aim of the study is theoretical analysis and coverage of practical aspects of enriching the emotional and sensory experience of elementary school students in reading lessons.

Methods such as the analysis of philosophical, psychological and pedagogical scientific sources to clarify the essence of the concepts, systematization and generalization of data to identify the state of the problem were used.

The definitions of the basic concepts «experience», «emotional experience», «sensory experience», «emotional-sensory experience» are analyzed. The understanding of the concept of «emotional and sensory experience of junior high school students» as a set of ideas, knowledge, skills, abilities in the emotional sphere, acquired in the process of direct practical interaction with the world, defining the system of attitudes and values. The functions of emotional and sensory experience are presented: value-oriented, emotional, motivational, evaluative, developmental, communicative. The semantic components of emotional and sensory experience, features of its enrichment in primary school age are determined. The main skills of students of 3-4 grades in the study of language and literature education, which relate to the enrichment of emotional and sensory experience in reading lessons in accordance with the State Standard of Primary Education. The ways of enriching the emotional and sensory experience of junior schoolchildren in the lessons of literary reading, the directions of work with the work of art are offered.

It is concluded that there is a significant potential for reading lessons to enrich the emotional and sensory experience of younger students.

Key words: experience, emotional and sensory experience, emotions, feelings, values, reading lessons, elementary school students.

Актуальність проблеми. Орієнтація освітнього процесу на гармонічне поєднання раціонально-сміслової та емоційно-вольової сфер здобувачів освіти спонукає педагога до розвитку емоцій, почуттів школярів. Це вимагає активізації емоційно-чуттєвої сфери школярів, виховання ціннісного ставлення до себе, інших, світу, створення емоційно сприятливої атмосфери міжособистісних відносин під час навчання. Вивчення мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі забезпечує емоційно-ціннісний компонент навчання молодших школярів, а обов'язковим результатом окреслено збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів. Відповідно, актуальною постає проблема набуття здобувачами початкової освіти емоційно-чуттєвого досвіду, визначення способів його збагачення на уроках літературного читання в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження категорій «емоції» та «почуття», їх характеристика, природа виникнення, функції, класифікація видів подані в працях психологів В. Виготського, В. Вілюнаса, В. Вунда, Б. Додонова, К. Ізарда, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, П. Якобсона та інших. Вікові особливості емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку представлені в роботах І. Беха, Л. Божович, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Кононко, А. Кошелевою. Вплив емоцій і почуттів на освітній процес обґрунтовано в дослідженнях Ш. Амонашвілі, І. Лернера, О. Савченко (вплив на процеси пізнання), І. Беха, Т. Гаврилової, П. Якобсона (зв'язок із вихованням), Н. Бібік, Г. Щукіної (вплив на мотивацію навчання). На ціннісну складову емоційно-чуттєвого досвіду на уро-

ках читання в початковій школі звертається увага в розвідках О. Вашуленко, О. Новікової, О. Петрик, Я. Кодлюк. Проте недостатньо висвітлені питання розуміння і визначення поняття «емоційно-чуттєвий досвід», його функцій, особливостей збагачення на уроках літературного читання в початковій школі.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі й висвітленні практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дефініція «досвід» широко розглядається зарубіжними і вітчизняними науковцями філософії – як сукупність чуттєвих даних і вражень (Беркли, 1978; Юм, 1995), психології – як знання та навички, які людина набуває в процесі соціалізації, а також спосіб пізнання дійсності, що ґрунтується на його безпосередньому чуттєвому засвоєнні (Вундт, 2001; Дьюї, 1997; Роджерс, 1994), педагогіки – як набуття і засвоєння соціального досвіду, формування здібностей і якостей особистості. Доведено, що досвід набувається в процесі діяльності, навчання, виховання. Важливими при цьому виступають емоційні переживання суб'єкта (Бергфельд, 2010).

В науковій літературі окремо представлені поняття «емоційний досвід» і «чуттєвий досвід». Категорія «емоційний досвід» розглядається як: «система індивідуальних емоційних ресурсів, що обумовлює особливості емоційного ставлення суб'єкта до світу і характер емоційного відображення дійсності в індивідуальній свідомості» (О. Журавльова) (Журавльова, 2009, с. 59); «система емоцій та почуттів, які переживала людина в історії свого життя, що

мають різну міру впливовості на теперішнє та майбутнє» (Л. Лисенко) (Лисенко, 2007, с. 18); «закріплені способи реагування на подразники оточуючої дійсності, ієрархізована система емоцій та почуттів» (О. Винославська) (Винославська, 2005). На думку психолога П. Якобсона, зміст емоційного досвіду полягає не лише в емоційних реакціях на певні соціально-значущі об'єкти, а і в узагальненій, сформованій на цій основі здатності переживати ті або інші емоції безвідносно до конкретних об'єктів, можливості відтворювати у свідомості пережиті емоції, наявності уяви про них та їх можливої сили, викликати в собі ці емоції і адекватно відгукуватися на емоції інших людей (Якобсон, 1998). Категорія «чуттєвий досвід» розглядається як сукупність сприйняття органами чуття, що набувається в процесі взаємодії людини з зовнішньою природою і становить основу всіх знань про матеріальний світ. Проблема набуття чуттєвого досвіду висвітлюється дослідниками дошкільної психології та педагогіки з точки зору сенсорного розвитку дитини. Чуттєвий досвід дітей розуміють як уявлення, набуті ними на основі відчуття і сприймання предметів та явищ навколишнього середовища за допомогою різних органів чуття.

Термін «емоційно-чуттєвий досвід» зустрічається в роботах І. Лернера, які присвячені методам навчання і розглядається як складова соціального досвіду. Науковець визначає чотири взаємопов'язаних компоненти соціального досвіду: 1) знання про світ (природу, суспільство і техніку) і способи діяльності; 2) досвід здійснення способів діяльності, якій втілюється у вміннях і навичках; 3) досвід творчої, пошукової діяльності, який виражається в готовності до вирішення нових проблем; 4) емоційно-чуттєвий досвід, який обумовлює ставлення до світу і систему цінностей особистості. Емоційно-чуттєвий досвід включає, на думку педагога, емоційні переживання, які відповідають потребам і системі цінностей даного суспільства або соціального прошарку; відрізняється якісними характеристиками (видами емоцій), динамічністю і об'єктами, на які він спрямований; обумовлює вольову (тобто ступінь напруженості емоцій), моральну, естетичну реакції на оточуючу індивіда дійсність та його власні прояви; тісно пов'язаний з системою соціальних потреб (Лернер, 1981, с. 62). Також

науковець зауважує, що емоційно-чуттєвий досвід відображає і формує потреби людини, обумовлює ставлення людини до світу, співвіднесення оточуючої дійсності і своєї діяльності в ній зі своїми потребами і мотивами. (Лернер, 1981, с. 57-64). Потрібно зазначити, що в дослідженнях педагог поруч із терміном емоційно-чуттєвий досвід застосовує також як синонімічний термін емоційно-ціннісний досвід, підкреслюючи таким чином важливість потреб, системи цінностей у формуванні досвіду.

Терміном емоційно-ціннісний досвід послуговуються і дослідники: О. Вашуленко, розглядаючи емоційно-ціннісний розвиток молодших школярів на уроках читання; Я. Кодлюк, аналізуючи аспекти емоційно-ціннісного ставлення учнів у підручниках для початкової школи; М. Яновська, висвітлюючи емоційно-ціннісний підхід до освітнього процесу. Вважаємо синонімічними поняття емоційно-чуттєвий і емоційно-ціннісний, виходячи з спільного в розумінні категорій «почуття» як «стійкого внутрішнього емоційного ставлення особистості до дійсності, того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить» (Максименко, 2000) і «цінності» як «форми прояву людиною різноманітного ставлення до предмета, події, явища» (В. Василенко). Можемо помітити, що в основі цінностей лежать почуття, цінність є ставленням людини. Розуміємо емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів як сукупність уявлень, знань, умінь, навичок в емоційній сфері, які набуті в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом, що визначають систему ставлень і цінностей людини.

В початковій школі закладаються основи ціннісних орієнтацій, виявляється особлива чутливість до емоційно-вольового розвитку дітей. Психологами (В. Крутецький, Г. Люблінська, А. Петровський, П. Якобсон) встановлено, що молодший шкільний вік це період підвищеної емоційності, вразливості, піддатливості, пластичності, чутливості нервової системи, формування ціннісних орієнтирів. З посиленням розвитку другої сигнальної системи, дитина починає усвідомлювати зміст почуттів, свідомо орієнтуватись у власних емоціях, розуміти власні ціннісні емоційні прояви та почуття оточуючих. Саме тому набуває актуальності робота педагога щодо збагачення, поглиблення, розширення,

урізноманітнення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів.

Емоційно-чуттєвий досвід є невід'ємною складовою освітнього процесу в початковій школі, оскільки він виконує такі функції, як: ціннісно-орієнтовну – ознайомлення, пізнання, розуміння, освоєння, привласнення, прийняття загальнолюдських, демократичних, національних цінностей людства, соціокультурних норм; емоційну – забезпечення яскравого, різноманітного, емоційно насиченого життя молодшого школяра; мотиваційну – стимулювання діяльності, розвитку, навчання, виховання, становлення індивідуальності; оцінну – вироблення власних оцінних суджень; пізнавальну – емоційне пізнання світу; розвиваючу – розвиток емоційно-вольової сфери дитини; комунікативну – здійснення спілкування, взаємодії з іншими на емоційній основі.

Щодо змісту емоційно-чуттєвого досвіду важливою є думка психолога П. Якобсона, який вважав, що потрібно цілісно впливати на особистість, щоб викликати адекватні переживання. З іншого боку, для розвитку емоційно-моральної культури школяра потрібні спеціальні впливи саме на його емоційну сферу (Якобсон, 1966). На нашу думку, в змісті емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів можна виділити два компоненти: емоційний і ціннісний (чуттєвий). Емоційна складова включає вияв, вираження, розуміння власних емоцій, керування ними і розуміння емоційних станів інших (ровесників, учителів, батьків, оточуючих), а ціннісна складова – прийняття і привласнення соціокультурних норм, цінностей людства, вироблення власних поглядів, оцінних суджень, створення власної системи цінностей. Ці компоненти взаємопов'язані, оскільки емоції викликають почуття (моральні, естетичні, інтелектуальні, праксичні), переживання подій, вчинків, цінностей, які стають особистісно-значущими. Щодо особливостей формування емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів можна зазначити, що емоційна складова буде спрямована на ознайомлення з спектром емоцій, їх вербалізацію, адекватним вираженням, опануванням засобами вираження емоційних станів, розуміння і керування власними емоціями (контроль, регуляція, переключення зміни настрою, налаштування на позитив, стримування, припинення, подолання нега-

тиву), розпізнавання емоційного стану інших за зовнішніми ознаками, розуміння емоцій оточуючих людей, проникнення в емоційний світ інших; ціннісна складова забезпечує виховання моральних, естетичних, праксичних, інтелектуальних почуттів, вироблення власних оцінних суджень, ціннісних ставлень, внутрішнє прийняття соціокультурних норм, цінностей.

Формування емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів початкової освіти є важливим завданням вивчення мовно-літературної освіти, на якому наголошується в Державному стандарті початкової освіти (2018), Типових освітніх програмах для учнів 1–4 класів О. Савченко і Р. Шияна. Так, обов'язковими результатами учнів визначені такі вміння, як: висловлення власного ставлення, думок, поглядів, вподобань, відчуттів, емоцій щодо прослуханого/ побаченого, прочитаного твору, літературних персонажів, навколишнього світу; розпізнавання, опис, розуміння емоцій, почуттів співрозмовників, персонажів твору; опис власних відчуттів та емоцій, висловлення власного ставлення; співпереживання, відтворення емоцій літературних персонажів під час інсценізації; експериментування з твором. Перелік обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти в 3–4 класах відповідно до Державного стандарту початкової освіти представлено в таблиці 1.

Як бачимо, представлені обидва змістові компоненти емоційно-чуттєвого досвіду: емоційний – розуміння, вираження власних емоцій та спостереження, розпізнавання почуттів інших під час вивчення художніх творів і ціннісний – висловлення власного ставлення, аналізу, оцінці подій, вчинків літературних персонажів. Уроки літературного читання в початковій школі мають значний потенціал для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів, оскільки ознайомлюючись з художнім твором, учні проникають у внутрішній емоційний стан, мотивацію поведінки літературних персонажів. Саме художній твір, персонажі, їх поведінка, вчинки, мотиви викликають почуття (гідності, честі, поваги, справедливості, відповідальності, сорому, захоплення), емоційно усвідомлене ставлення до моральних цінностей. Події, вчинки, персонажі, які описані в художньому творі є механізмами впливу, які здатні викликати співпереживання, стан іден-

**Вимоги до обов'язкових результатів навчання з вивчення
мовно-літературної освітньої галузі в 3-4 класах**

<i>Взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях</i>	
Оцінює усну інформацію	висловлює своє ставлення до усного повідомлення, простого тексту, медіатексту, обґрунтовує думки, спираючися на власний досвід; визначає позицію співрозмовника, погоджується з нею або заперечує її
Висловлює і захищає власні погляди	висловлює власні погляди, підтверджує їх прикладами, враховує думки інших осіб;
Використовує вербальні та невербальні засоби під час представлення своїх думок	обирає вербальні та невербальні засоби спілкування, доречно використовує їх для спілкування та створення простих медіатекстів відповідно до комунікативної мети;
Регулює власний емоційний стан	описує власні емоції та емоції співрозмовника від прослуханого/побаченого;
<i>Сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду</i>	
Збагачує естетичний та емоційно-чуттєвий досвід	описує емоційний стан персонажів, співпереживає
Оцінює текст	висловлює власне ставлення до творів, літературних персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу, наводить прості аргументи щодо власних думок, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела; описує враження від змісту і форми медіатексту
Читає творчо	експериментує з текстом (змінює сюжет, переказує текст з іншої позиції, додає персонажів, імпровізує під час інсценізації)
<i>Висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови</i>	
Створює письмові висловлювання	створює тексти різних типів і жанрів (казка, розповідь, опис, міркування);
Використовує знання з мови у мовленнєвій творчості	виокремлює характерні риси свого мовлення (улюблені слова, фрази); спостерігає за їх впливом на співрозмовників;

тифікації, ефект емоційного зараження, спонукають до самоаналізу, саморозвитку.

На уроках літературного читання важливо створити психологічно-комфортну, емоційну, моральну атмосферу в класі, де школярі зможуть вільно висловити власну думку, враження від прочитаного художнього твору, обговорити, поміркувати, посперечатися, не хвилюючись, що їх погляди, емоції, почуття будуть засуджені, висміяні, проігноровані. Вчителю бажано забезпечити умови для того, щоб емоційна реакція школярів щодо прочитаного художнього твору відповідала його загальному емоційному настрою. Під час обговорення художнього твору спонукати до висловлення власного бачення, трактувати різні ставлення до подій, вчинків персонажів, вчити співвідносити власні думки з поглядами однокласників. Така атмосфера буде стимулювати в учнів переживання, особистісне ставлення, мотивувати до внутрішнього прийняття соціокультурних норм і цінностей, розширювати емоційно-оцінну лексику, збагачувати досвід міжособистісного спілкування.

Для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання важливо:

добирати художні твори, що відповідають віковим пізнавальним потребам дитини, описують події, що зрозумілі, зустрічаються в житті учнів, викликають емоційний відгук, спрямовані на розуміння, усвідомлення, внутрішнє прийняття загальнолюдських, національних цінностей, соціокультурних норм;

акцентувати увагу на емоціях, почуттях, що викликають художні твори, швидко, гнучко, адекватно реагувати;

виокремлювати яскраві емоційні епізоди, що описані в творі, зосереджувати на них увагу, коментувати, пояснювати, аналізувати їх, показувати власне ставлення, давати власну оцінку;

виділяти вчинки персонажів твору, мотиви їх поведінки, оцінювати, реагувати емоційно, виявляти почуття, особистісне ставлення;

створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати емоційно-орієнтовані, ціннісно-орієнтовані завдання, в яких закладена неоднозначність, багатоваріантність, ускладненість вибору, які стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування, обговорення, висловлення різних думок, їх пояснення, обґрунтування, розгляд можливих наслідків, звернення до внутрішнього світу людини;

відображати враження від художнього твору в творчій діяльності – інсценуванні, розповіді, малюнку, грі.

Під час ознайомлення, розуміння, аналізу художнього твору важливо спрямувати роботу на: розкриття емоційної сфери персонажів твору, їх почуття, ставлення, цінності (внутрішній світ героїв, мотивація їх вчинків);

розуміння емоцій і почуттів автора твору;

виявлення особистісного ставлення до прочитаного, подій, вчинків персонажів, описаних у творі, прояв співпереживання, співчуття, захоплення.

Така робота допоможе молодшим школярам зрозуміти самих себе й інших людей, позбавитись власних переживань, відшукати способи поведінки в складних життєвих ситуаціях, стати впевненими, розкутими, вчитися керувати власними емоціями, побачити як емоції впливають на оточуючих людей, до яких наслідків призводять, збагатити емоційно-чуттєвий досвід і застосовувати його в практичному житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Орієнтація освітнього процесу на емоційно-ціннісну складову зумовили переосмислення підходів до збагачення емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів початкової освіти. Емоційно-чуттєвий досвід є невід'ємною складовою освітнього процесу в початковій школі і виконує ціннісно-орієнтовну, емоційну, мотиваційну, оцінну, розвиваючу, комунікативну функції. Уроки літературного читання в початковій школі мають значний потенціал для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів, оскільки художній твір викликає емоції, почуття, співпереживання, ціннісні ставлення, допомагає проникнути у внутрішній емоційний стан, мотивацію поведінки літературних персонажів, спонукає до самоаналізу, саморозвитку. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці діагностичних матеріалів для визначення емоційно-ціннісного досвіду здобувачів початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бергфельд А. Ю. Эмоциональный опыт как теоретический конструкт. *Вестник Пермского университета. Серия Философия. Психология. Социология*, 2010. Вып 1 (1). С. 38–46.
2. Беркли Дж. Сочинения. Москва : Мысль, 1978. 556 с.
3. Вундт В. Введение в философию / под ред. А. Л. Субботина. Москва : ЧеРо : Добросвет, 2001. 355 с.
4. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
5. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / пер. с англ. Н. М. Никольской. Москва : Совершенство, 1997. 208 с.
6. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта*. 2009. № 1/2. С. 57–61.
7. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
8. Лисенко Л.М. Особливості розвитку емоційної пам'яті у старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2007. 20 с.
9. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000.
10. Психологія : навчальний посібник / наук. ред. О. В. Винославська. Київ : ІНКІС, 2005. 351 с.
11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогрес, 1994. 480 с.
12. Юм Д. Исследования о человеческом разумении. Москва : Прогресс, 1995. 240 с.
13. Якобсон П.М. Психология чувств и мотивации: избранные психол. труды / ред. Е.М. Борисова. Москва : Моск. психол.-соц. Ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1998. 304 с.
14. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника. Москва : Просвещение, 1966.

REFERENCES:

1. Bergfel'd A. Yu. (2010) Emotsional'nyy opyt kak teoreticheskiy konstrukt. [Emotional experience as a theoretical construct] *Vestnik Permskogo universiteta. Seriya Filosofiya. Psikhologiya. Sotsiologiya*, vol. 1 (1), 38–46 [in Russian].
2. Berkli Dzh. (1978) *Sochineniya*. [Essays] Moskva: Mysl' [in Russian].
3. Vundt V. (2001) *Vvedeniye v filosofiyu* [Introduction to philosophy]. A. Subbotina (Ed.). Moskva: ChERo: Dobrosvet [in Russian].

4. Derzhavnyj standart pochatkovoji osvity [State standard of primary education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 ljutogho 2018 r. no.87 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
5. D'yui Dzh. (1998) *Psikhologiya i pedagogika myshleniya* [Psychology and pedagogy of thinking] (N. Nikol'skoy, Trans). Moskva: Sovershenstvo [in Russian].
6. Zhuravl'ova M. O. (2009) Emocijny`j intelekt yak problema psy`xologichny`x doslidzhen`. [Emotional intelligence as a problem of psychological research] *Nauka i osvita*, 1/2, 57–61 [in Ukrainian]
7. Lerner I.Ya. (1981) *Didakticheskiye osnovy metodov obucheniya*. [Didactic Foundations of Teaching Methods] Moskva: Pedagogika [in Russian].
8. Ly`senko L.M. (2007) *Osobly`vosti rozvy`tku emocijnoyi pam'yati u starshoklasny`kiv* [Features of the development of emotional memory in high school students]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Xarkiv [in Ukrainian].
9. Maksy`menko S.D., Soloviyenko V.O. (2014) *Zagal'na psy`xologiya* [General Psychology] : navch. posibny`k. Ky`yiv: MAUP [in Ukrainian].
10. Vy`noslavs`ka O. V. (ed.) (2005) *Psy`xologiya : navchal'ny`j posibny`k* [Psychology] Ky`yiv : INKOS [in Ukrainian].
11. Rodzhers K. (1994) *Vzglyad na psikhoterapiyu. Stanovleniye cheloveka*. [A look at psychotherapy. Becoming a man] Moskva: Progres [in Russian].
12. Yum D. (1995) *Issledovaniya o chelovecheskom razumenii*. [Research on the human mind] Moskva: Progress. [in Russian].
13. Yakobson P.M. (1998) *Psikhologiya chuvstv i motivatsii* [The psychology of feelings and motivation] : izbrann`yye psikhol. trudy. Ye. Borisova (Ed.). Moskva: Mosk.psihol.-sots. In-t; Voronezh : MOD·EK. [in Russian].
14. Yakobson P.M. (1966) *Emocional'naya zhizn' shkol'nika* [The emotional life of a student] Moskva: Prosveshchenie [in Russian].